

ДО ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ІДЕЇ РІВНОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

БОКАЛО Наталія Іванівна - здобувач кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ

УДК 340.12

Стаття посвячена дослідженню юридической регламентации идеи равенства. Право, как ценностно-нормативный регулятор определяет границы поведения человека, одновременно определяет также параметры реализации идеи равенства. В основе принципа равенства лежит не абсолютное, а формальное равенство автономных и свободных людей на основе единых правовых норм. Это нашло свое отражение в правовых актах ООН, Совета Европы, а также в законодательстве Украины.

Ключевые слова: *равенство, запрещение дискриминации, международное право, законодательство Украины.*

Постановка проблеми

У західній культурі ідея рівності присутня з часів античності і протягом сторіч вона поступово збагачувалась новим змістом, що було продемонстровано в попередньому параграфі. Однак лише у ХХ ст. виникли передумови, щоб констатувати виникнення цієї ідеї на міжнародному рівні. Специфіка розвитку міжнародного права полягає в тому, що його норми створюються шляхом узгодження позицій різних держав, при чому жодна держава світу не може самостійно створити норми міжнародного права, які виражають загальну позицію держав. Оскільки в міжнародних відносинах беруть участь держави з різним соціальним устроєм, рівнем економічного розвитку, національними та історичними традиціями, то всі ці фактори

впливають на формування міжнародного права [2, 227].

Стан дослідження

Внутрішнє право визначає поведінку держави в міжнародних відносинах та характер розвитку міжнародного права. Тому цей процес, як правило, займає довгий час і характеризується значною складністю та суперечністю, проте “створює умови для забезпечення і розвитку стійких та стабільних міждержавних відносин”. [7, 262] Лише у ХХ ст. держави узгодили і закріпили на правовому рівні багато нових принципів і норм, які визнають рівність як невід’ємною характеристикою відносин між людьми, яка необхідна для нормального розвитку суспільства.

У той час почалась так звана “революція в праві”, за якої ідея рівності почала набувати безпосередньо юридичного змісту. Це пов’язано з утворення Організації Об’єднаних Націй, котра мала вирішальний вплив на розвиток міжнародного права другої половини двадцятого сторіччя і докорінно змінила співвідношення сил на міжнародній арені. Зокрема, принцип рівності закріплено у найважливіших документах ООН: Статут ООН, Загальна декларація прав людини 1948, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966.

Свій розвиток ідея рівності знайшла через заборону дискримінації. Так, дискри-

мінація за ознакою раси, релігії, гендеру, етнічної приналежності, походження, національності, сексуальної орієнтації заборонена у багатьох міжнародних документах, а також національному законодавстві України. Зокрема, у Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенції МОП про дискримінацію в галузі найму і праці, 1958 р., Конвенції ООН про запобігання дискримінації в галузі освіти, 1960 р. та інші.

Метою даної статті є дослідження юридичної регламентації ідеї рівності у міжнародному праві та законодавстві України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Одним із перших кроків на шляху юридичної регламентації ідеї рівності було прийняття Статуту ООН, “котрий заклав її правове та концептуальне підґрунтя”. [1, 110]. Вже у преамбулі Статуту йдеться про рішуче прагнення народів Об’єднаних Націй утвердити віру в основні права людини, гідність і цінність особи, рівноправність чоловіків і жінок та рівність прав великих і малих націй. Ст. 1 визначає мету ООН здійснювати міжнародне співробітництво у розв’язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру та в сприянні і розвитку поваги до прав та основних свобод людини незалежно від її раси, статі, релігійних переконань, мовних ознак.

Зміст принципу рівності, як випливає з названих вище документів, включає такі основні положення: рівність — це рівність у правах; держава зобов’язана забезпечувати на засадах рівності фундаментальні права всім, хто знаходиться під її юрисдикцією; закон має бути однаковим для всіх; усі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний захист їх перед законом; держава зобов’язана надати людині засоби дійового захисту проти будь-якої дискримінації; при здійсненні прав і свобод людини держава встановлює законом такі обмеження, які мають забезпечити належне визнання і повагу прав

і свобод інших, а також справедливих вимог моралі, суспільного порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві; права, проголошені в пактах, мають здійснюватися без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політ, чи інших переконань, нац. чи соціального походження, майнового стану, народження чи інших обставин [4].

Розвиток ідеї рівності відбувається через визнання принципу недискримінації, який гарантує однакове ставлення до людей, незалежно від їхньої національності, статі, расової належності чи етнічного походження, релігії або вірувань, фізичних вад, віку чи сексуальної орієнтації. Загально визнано, що принцип недискримінації означає заборону необґрунтованого відмінного ставлення, встановлення розрізень, винятків, обмежень чи переваг до осіб, які знаходяться в однаковій ситуації чи однакового підходу до осіб, які знаходяться в різних ситуаціях. Оскільки дискримінація призводить до обмеження або унеможливлення в користуванні чи здійсненні прав і свобод усіма людьми на рівних підставах, то її заборона розглядається як один із шляхів забезпечення рівності всіх людей. Право на захист від дискримінації є одним із фундаментальних прав людини, яке визнане міжнародним правом і має бути забезпечене сучасними державами.

Поряд із загальною системою міжнародних механізмів, що регламентують принцип рівності, функціонують і регіональні системи, які відображають особливості культури, правової свідомості, регіональної ідентифікації, що впливає на координацію і розвиток державних інститутів у певному регіоні [6, 242], зокрема у Європейському регіоні. На думку Т.Присяжнюк, ефективна дія регіональних механізмів зумовлена тим, що в них беруть участь держави з близькими історичними, культурними традиціями, з приблизно однаковим рівнем економічного і політичного розвитку [8, 34]. Тому за допомогою цих регіональних процедур захист ідеї і принципу рівності здійснюється більш ефективно, ніж у всесвітньому просторі.

Однією з таких організацій є Рада Європи, яка також регламентує принцип рівності. Так, ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. забороняє дискримінацію за будь-якою ознакою при користуванні визнаними в ній правами та свободами. Зокрема вказано, що користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або за іншою ознакою.

Крім того, у Протоколі № 12 до Європейської Конвенції встановлюється загальна заборона дискримінації (ст. 1): «держави-члени Ради Європи, які підписали цей Протокол, беручи до уваги основоположний принцип, відповідно до якого всі особи є рівними перед законом і мають право на рівний захист за законом; будучи сповненими рішучості вжити подальших заходів для сприяння рівності всіх осіб шляхом колективного застосування загальної заборони дискримінації за допомогою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 р. домовилися», що «здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою. 2. Ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою, наприклад за тими, які зазначено в пункті»[9].

Визначальне місце в механізмі захисту ідеї рівності в межах Ради Європи займає Європейський суд з прав людини (далі Суд), який є особливим наднаціональним юрисдикційним органом, який забезпечує конкретну реалізацію прав, передбачених Конвенцією та застосування її норм [2, 291].

Практика Суду вказує на те, що стаття 14 Конвенції не діє окремо від інших її норм. Однак вона може відігравати важливу автономну роль, доповнюючи і уточнюючи їх, надаючи особам гарантії від будь-якого роду дискримінації при здійсненні ними своїх прав і свобод, викладених у інших статтях Конвенції. Дія, яка носить несутісний зі статтею 14 дискримінаційний характер, порушує тим самим відразу дві статті Конвенції, взяті разом. Іншими словами, стаття 14 складає невід'ємну частину будь-якої юридичної норми, що забезпечує права і свободи (рішення від 23 липня 1968 по справі «Про мови в Бельгії», а також рішення у справі Національної профспілки поліції Бельгії від 27 жовтня 1975). Згідно з судовою практикою Суду, відмінності мають дискримінаційний характер, якщо «відсутня мета і розумне виправдання» їх існування, тобто якщо такі відмінності не пояснюються «правомірними цілями» або якщо відсутній «розумна співмірність між використовуваними засобами і метою, яку необхідно досягти» [10].

Стаття 14 Конвенції стосується усіх прав, передбачених самою Конвенцією або протоколами до неї, однак на неї не можна посилалися з приводу того чи іншого права, яке визнане Конвенцією і щодо якого відповідна держава внесла застереження або стосовно того чи іншого права, яке надається протоколом, що не був ратифікований відповідною державою. Положення ст. 14 Конвенції не надає захисту щодо права, не визнаного Конвенцією. Для того, щоб ст. 14 Конвенція могла діяти, необхідно, щоб оскаржувані факти належали до сфери гарантованого права або до сфери дозволених заходів, яких вживають для обмеження того чи іншого права. Тому перш ніж з'ясувати, чи відмінне поводження було свавільним, необхідно спочатку визначити, чи підпадає питання щодо вияву такої відмінності під дію права, визнаного Конвенцією [3, 279].

З іншого боку, Суд також визнав автономність ст. 14 Конвенції у Бельгійській мовній справі (рішення від 23.07.1968 р.). Він установив, що рішення національного органу, яке саме по собі відповідає вимо-

гам статті Конвенції, що закріплює право, може, однак, порушувати цю статтю у поєднанні зі ст. 14 Конвенції через його дискримінаційний характер. Тому може мати місце порушення ст. 14 Конвенції без порушення іншої статті Конвенції. Крім того, заявник може скажитися на дискримінацію, не посилаючись при цьому на порушення того чи іншого гарантованого права. Проте Суд може як констатувати спільне порушення ст. 14 та статті, що гарантує відповідне матеріальне право, так і утриматися від констатування порушеного права, взятого окремо. Також Суд визнавав у своїй практиці наявність дискримінації щодо права, яке прямо не гарантується, але яке можна імпліцитно вивести з тексту Конвенції. Передумовою повної автономізації ст. 14 Конвенції стало те, що Суд інколи констатував наявність дискримінації щодо здійснення прав, які не гарантуються Конвенцією, а закріплюються іншими актами Ради Європи, зокрема, Європейською соціальною хартією [3, 398].

У практиці Європейського суду з прав людини ідея рівності пов'язується також із ідеєю верховенства права. Зокрема, у постанові в справі «Партія благоденства ("Ре-фах") проти Туреччини» Європейський Суд зазначив, що верховенство права означає, що всі люди рівні перед законом, як у своїх правах, так і у своїх обов'язках. Проте, законодавство повинне враховувати розходження між людьми й ситуаціями за умови, що такі розходження мають об'єктивну й розумну підставу, переслідують правомірну мету, погоджуються із принципами, яких, зазвичай, дотримуються демократичні суспільства, і пропорційні цим принципам. Однак не можна сказати, що у світському суспільстві забезпечується верховенство права, коли групи осіб піддаються дискримінації тільки за те, що вони належать до іншої статі або мають інші політичні або релігійні погляди. Суспільство не дотримується верховенства права й тоді, коли для таких груп створюються зовсім інші правові системи.

Слід погодитись, що перелік підстав, на основі яких заборонено дискримінацію, не є вичерпним. «Застосовувати обмеження

можна, але тільки на основі закону і тільки з підстав, прийнятних у демократичному суспільстві. Адже необмежене застосування принципу рівності може призвести до створення ситуацій несправедливості. Рівність і свобода особи — два важливі компоненти демократії, їх треба органічно поєднувати.»[4]

Знайшла свої відображення ідея рівності і у Конституції України, яка у ст. 24 встановлює, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

У рішеннях Конституційного Суду України, який єдиний має право офіційного тлумачення законів України також закріплена ідея рівності. Як правильно зазначив В.І. Темченко, Конституційний Суд визначив теоретичну конструкцію інтегративного праворозуміння, що потребує впровадження у теорію і практику. «Право легітимоване суспільством – джерелом права є суспільство, а закон лише одна із його форм існування, що роз'яснює, зокрема, положення статті 5 Конституції. Сутнісні (якісні) характеристики права зумовлені ідеологією справедливості, свободи, рівності (ідеї права). Зміст права – єдність верховенства права у правотворчій та правозастосовній діяльності. Іншими словами, – єдність писаного і неписаного права. Форма права – право поряд із законодавством (одна із форм) включає і інші соціальні регулятори (форми): мораль, звичаї, традиції тощо»[11].

Зокрема, у Рішенні Конституційного Суду України у справі про призначення судом більш м'якого покарання від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 міститься визначення поняття «верховенство права», яке розглядається як панування права в суспільстві. «Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема, у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті, передусім, ідеями соціальної спра-

ведливості, свободи, рівності тощо". Таким чином, Конституційний Суд України визнає рівність поряд із свободою і справедливістю як змістоутворюючу ідею права.

Наступним етапом утвердження ідеї рівності у праві України стало прийняття Закону України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі — Закон № 3477-IV), у ст. 17 якого визначено обов'язок судів України при розгляді справ застосовувати Конвенцію та практику Європейського суду як джерело права.

Важливим кроком запобігання дискримінації в Україні стало прийняття Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина. Зазначено, що законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, що передбачає незалежно від певних ознак: забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб; забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб; повагу до гідності кожної людини; забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб.[5]

Відповідальність за дискримінацію передбачена також Кримінальним кодексом України. Стаття 161 цього Кодексу «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії» у якості однієї з форм цього злочину передбачає пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Висновки

Юридичне закріплення ідеї рівності має надзвичайно важливе значення на сучасному етапі розвитку суспільства, оскільки право, як ціннісно-нормативний регулятор, що визначає межі поведінки людини,

одночасно визначає також параметри реалізації ідеї рівності. В основі принципу рівності лежить не абсолютна, а відносна чи формальна рівність автономних та вільних людей на основі єдиних правових норм. Це знайшло своє відображення в правових актах ООН, Ради Європи, а також у законодавстві України.

Великого значення набуває принцип заборони дискримінації. При цьому під дискримінацією розуміються діяння спрямовані на обмеження або привілеї за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, якщо вони унеможливають визнання і реалізацію на рівних підставах прав і свобод людини. Таким чином, принцип недискримінації є важливою частиною сучасного права, а рівність можливостей є необхідною основою ефективного функціонування права. У демократичному суспільстві визнається за необхідне існування норм права, які передбачають ефективні гарантії проти дискримінації, що є важливим кроком на шляху розвитку ідеї рівності в праві.

Література:

1. Антонович М. Міжнародне публічне право. – Київ: Видавництво “Алерта”, 2003. – 307 с.
2. Грищук О.В. Людська гідність у праві : філософські проблеми : монографія / О.В. Грищук. – Л. : ЛьвДУВС, 2007. – 428 с.
3. Дудаш Т.І. Практика Європейського Суду з прав людини: навч.-практ. посібник / Т.І. Дудаш. – К: Алерта, 2013. – 368 с.
4. Євінтов В.І. Принцип рівності та недискримінації : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakony.com.ua/juridical.html?catid=44188>
5. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 32.
6. Капицын В.М. Права человека и механизмы их защиты. – М.: Юркнига, 2003. – 288с.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню юридичного закріплення ідеї рівності. Право, як ціннісно-нормативний регулятор, що визначає межі поведінки людини, одночасно визначає також параметри реалізації ідеї рівності. В основі принципу рівності лежить не абсолютна, а формальна рівність автономних та вільних людей на основі єдиних правових норм. Це знайшло своє відображення в правових актах ООН, Ради Європи, а також у законодавстві України.

7. Права человека как фактор стратегии устойчивого развития. человека / под ред Е.А.Лукашевой – М.: Издательство НОРМА, 2000. – 320с.

8. Присяжнюк Т. Система Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини — унікальний інструмент захисту порушених прав //Право України, 2001, № 6. – с.33-35.

9. Протокол № 12 до Європейської Конвенції про основні права людини та

SUMMARY

The article investigates the legal consolidation of the idea of equality. Law as regulator, which defines the limits of human behavior, while also determines the parameters realization of the idea of equality. The basis of the principle of equality is not absolute equality but the formal equality of independent and free people based on common law. This is reflected in the acts of the UN, Council of Europe, as well as the legislation of Ukraine.

основоположні свободи. – Електронний режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_537

10. Справа Маркс проти Бельгії : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461417/2461417.htm>

11. Темченко В.І. Верховенство права у практиці Євросуду та Конституційного Суду України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./naukma/law/2007_64/03_temchenko_vi.pdf